

HADSEREG VAGY SISEREHAD? TÜKÖRCSEREPEK A SZOVJET VÖRÖS HADSEREG TÖRTÉNETÉBŐL. VÉLEMÉNYEK ÉS A VALÓSÁG

Kozári József – Vizi Sándor

Nincs még egy katonai erő a történelemben, amelyről annyira ellentmondásos kép él a köztudatban és a történetírásban, mint a szovjet Vörös Hadsereg. Volt diadalmas és volt siserahad. Volt hős és felszabadító, de volt brutális, barbár horda is.

A megítélés gyakran attól függött, milyen környezetben, kinek a tollából íródott a történeti munka, vagy milyen személyes élmény fűződött a szóban forgó hadsereg katonáihoz. Nagyon sokan és joggal látták bennük a felszabadítót, de nem volt légből kapott a tőlük erőszakot elszenvedettek lesújtó véleménye sem. A második világháború idején, az ellenség iránt egyébként is meglévő gyűlölet felkorbácsolása – mint például Ilja Ehrenburg: *Öld a németet!* című röpirata – anomáliákhoz vezetett.

A bosszú szellemében fogalmazódott meg Ivan Csernyahovszkij tábornok 1945 januárjában kelt napiparancsa is: *„Eltársak! Elértétek Kelet-Poroszország határait, és most már azt a földet tapossátok, amely megszülte azokat a fasiszta szörnyetegeket, akik lerombolták városainkat és az otthonainkat, lemészárolták a fiainkat és lányainkat, fivéreinket és nővéreinket, feleségeinket és anyáinkat.”*¹

A hatás nem maradt el. Mint azt egy német nő visszaemlékezésében olvashatjuk: *„azonnal megkezdődött az erőszak, és olyan gonoszság volt a tetteikben mintha minket, nőket büntettek volna azért, mert a város ilyen sokáig kitartott... már az elsőtől kezdve csak megvetést éreztem ezekkel az erőszakos és büdös parasztokkal szemben, akik nem tudtak gyengéden bánni a nőkkel, és körülbelül annyi szexuális technikájuk volt, mint egy nyúlnak.”*²

Tény, hogy a háború során a szovjet Vörös Hadsereg tevékenységével mély, és nem mindig pozitív nyomokat hagyott Kelet-Közép Európa népeiben. A zűrzavaros háborús állapotok következtében ma is nagyon különbözőek a róla alkotott vélemények. A megítélés kialakítása során meghatározó a vöröskatonákkal való találkozás élménye, illetve a véleményalkotó politikai és világnézeti beállítottsága. Nyilvánvalóan mást jelentett a Vörös Hadsereg érkezése egy elfoglalt német város lakóinak és mást egy tábor kiszabadított foglyainak.

---

¹ Robin Cross: *A sas bukása*. Alexandra, 1996. 33.

² Uo. 189.

Milyen volt hát valójában ez a hadsereg, melyek voltak a fejlődés állomásai és ellentmondásai, végül reálisan értékelve, hol foglalhatja el helyét a hadügy fejlődésében? Munkánkban, ezt kíséreljük meg bemutatni – néhány általunk fontosnak ítélt dokumentum és saját következtetéseink alapján –, valamint azt, hogyan látták ezt hivatalos és nem hivatalos megnyilatkozásaikban a kortársak és az ellenfelek.

Elöljáróban fel kell hívnunk a figyelmet arra az ellentmondásra, hogy bár sokan elmaradott, csak a tömege révén győzedelmeskedő, fegyelmezetlen, „barbár” erőként jellemezték a szovjet Vörös Hadsereget, története során jelentős katonai sikereket ért el és a hadtudomány komoly tudósait nevelte ki.

A negatív vélemények jelentős részének okaként azt a felfogást láthatjuk, amely mereven szembeállítja a nyugati és a keleti katonai kultúrát. E gondolkodásmódban természetesen az előbbi a jövő, a modern, a követendő és az utóbbi az elvetendő. Az ilyen sommás ítéletekre törekvő, realitását tekintve megkérdőjelezhető gondolkodásmód, azonban semmiképpen sem vezet el az igazsághoz.

A háborúk figyelmes elemzése azt mutatja, hogy az azonos katonai problémákat keleten és nyugaton, hasonló hatékonyságú módszerekkel igyekeztek megoldani a múltban, és ezt teszik napjainkban is. Am az elmélet felismerései és az ebből fakadó követelmények nem mindig esnek egybe a lehetőségekkel, mivel a katonai műveletek eredményessége nagyon sok egyéb tényezőtől is függhet (társadalmi fejlettség, politika, gazdaság, iskoláztatás stb.).

A kezdetek (1917 – 1920)

A szovjet Vörös Hadsereg megszervezését a Breszt-Litovszkban megszakadt béketárgyalásokat követő, 1918. február 18-i német támadás tette szükségessé,³ mivel az akkori katasztrofális katonai helyzetben „*a német előrenyomulás útjában egy komoly akadály volt: a tér.*”⁴ Az új hadsereg megalakításának hivatalos időpontja 1918. február 23.

Az ország vezetői, különösen a hadsereg megszervezésével megbízott hadügyi és haditengerészeti népbiztos, a Köztársaság Forradalmi Katonai Tanácsának elnöke Trockij, sokat tettek az új hadsereg harcképességének megfelelő szintre emeléséért. Elvetette a hadseregépítés idealista elméleteit, és az ő nyomására kezdték alkalmazni a gyakorlatban már bevált módszereket. Keményen küzdött a „partizánkodás” ellen, s ellentmondást nem tűrő katonai vezetésével, már ekkor magára vonta Sztálin és Vorosilov haragját.⁵

³ 1918. február 9-én a túlzott német követelések hatására Trockij és az általa vezetett küldöttség elhagyta Breszt-Litovszkot.

⁴ Gosztonyi Péter: A Vörös Hadsereg. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1993. 29.

⁵ Béládi László – Krausz Tamás: Életrajzok a bolsevizmus történetéből. Bp., 1988. 65.

1918 áprilisában a szovjet kormány intézkedéseket fogantatosított az általános hadkötelezettségre való áttérés és a reguláris hadsereg kialakítása érdekében. Létrehozták a hadkiegészítés rendszerét, beolvasztották a vörösgárda egységeit, szigorították a fegyelmet, visszaállították a fegyelmi büntetéseket, megszüntették a parancsnokok választhatóságát és bevezették az „Ünnepélyes fogadalmat” (a katonai esküt).⁶ 1918. május 29-től visszaállították a hadkötelezettséget, és elrendelték az általános katonai kiképzés kötelezettségét. Ez utóbbi értelmében minden 18–40 éves férfi köteles volt egy 96 órás katonai tanfolyamot elvégezni.⁷

Az egykori cári hadsereg maradványaiból, a felfegyverzett gyári munkásokból és besorozottakból szerveződő haderő 1918. májusára már 300 ezer katonát számlált.

A parancsnokképzés problémájának megoldására 150 középfokú katonai tanintézet és 5 akadémia nyitotta meg kapuit az 1918–1920-as időszakban. Trockij javaslatára, a szakember-szükséglet kielégítése érdekében sor került az egykori cári tisztek előbb önkéntes, majd behívás útján történő alkalmazására. 1918–1920 között, önkéntesen vagy kényszerrel az egykori cári hadsereg 215 000 altisztjét és körülbelül 50 000 tisztjét mozgósították.⁸

Vitán felül áll, hogy ők alkották azt a szakmai elitet, akiknek tudása, tapasztalata nélkül a Vörös Hadsereg már az elején összeomlott volna. Erről maga Lenin is azt állította: „*Ha nem fogadtuk volna szolgálatunkba és nem kényszerítettük volna szolgálatra őket, nem tudtunk volna hadsereget teremteni.*”⁹

Munkájukat azonban bizalmatlan légkörben végezték. Szigorú politikai ellenőrzésükre politikai biztosokat, komisszárokat, állítottak, amelynek következményeként kettős parancsnoki rendszer alakult ki. Az ellenőrzést az a tapasztalat szülte, hogy sokan közülük, mivel kényszerből szolgáltak a Vörös Hadseregben, nem megfelelően dolgoztak, illetve gyakran átálltak a fehérekhez. Ez történt például 1918 nyarán, amikor a Vörös Hadsereg vezérkari főnöke, N. N. Sztogov

⁶ A választott parancsnokokból álló rendszer csak elméletben működik tökéletesen. Nem lehet beszélni valódi parancsnoki hatalomról és felelősségről, amennyiben az adott parancsnok, választás útján kerül pozícióba. A tapasztalat azt mutatja, hogy ha túl komolyan veszi a feladatát, egyszerűen leváltják, és újat választanak helyette. Így a csapat szétzúlik, és a kapott feladatot senki nem hajlja végre.

⁷ Az általános hadkötelezettségre való áttérést a Szovjetek V. Összoroszországi Kongresszusa 1918. június 10-én véglegesen megerősítette: „*minden becsületes és egészséges állampolgár köteles 18-tól 40 éves korig a Szovjet Köztársaság első hívására annak védelmére kelni a külső és belső ellenségekkel szemben.*” Sz. Sz. Lotockij: A háborúk és a hadművészet története. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1975. 69.

⁸ Több forrás 35 000 volt tisztet említ, azonban a lényeg az, hogy a Vörös Hadsereg nem működhetett volna a régi hadsereg szakemberei nélkül.

⁹ Sz. Sz. Lotockij: A háborúk és a hadművészet története. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1975. 69.

átállt az ellenfélhez.¹⁰ Azonban ez a kezdetben hasznos intézkedés – mivel nem tudták, vagy nem akarták időben megszüntetni –, a későbbiekben 1943-ig tartó viszályt eredményezett a tisztikarban.

Miközben folyt a hadsereg szervezése, a németek és szövetségeseik megszállták Oroszország európai területének nagy részét, míg az angolok és szövetségeseik északon és a Távols-Keleten szálltak partra. A cseh légió 50 000 katonája lázadt fel és négy fehér hadsereg szerveződött az ország különböző területein.

A látszólag tekintélyes létszáma ellenére úgy tűnt, hogy a Vörös Hadsereg már a polgárháború kezdetén összeomlik. Hatalmas emberveszteségek, gyenge felszereltség (mindenből hiány volt), gyenge, meglazult fegyelem jellemezte. Általános volt az engedetlenség, gyakori a pánik és szökés, valamint nem volt ritka az ellenséghez való átállás sem. A tapasztalatlan parancsnokok által elkövetett stratégiai és taktikai hibák sokszor vezettek katasztrófához a frontokon.

Kezdetben sokkal inkább tekintették különböző osztagok laza szerveződésének, mint igazi hadseregnek. Ezen időszak egyik érdekes tükré Solohov Csendes Donjának néhány sora:

„A 2. Szocialista Hadsereg tyiraszpoli osztaga, amelyet ugyancsak megtépáztak a hajdamakok és az Ukrajnán keresztülmasírozó németek, súlyos harcok közepette tört utat a Donig, és Septuhovka állomáson leszállt a vonatról. Mivel már előtte is németek voltak, az osztag, hogy észak felé, a voronyezsi kormányzásba vonulhasson, gyalogszerrel vágott át Migulinszkaja határán. A vörösgárdisták az osztagot bőven elárasztó közönséges bűnözők hatására lezüllöttek, és egész úton garázdálkodtak. Az április 17-re virradó éjjel, miután Szetrakov falva alatt ütöttek tanyát éjszakára, a parancsnoki kar minden fenyegetése és tilalma ellenére csapatostul a faluba tódultak, ölték-vágták a birkát, a falu szélén megerősakoltak két kozák nőt, a téren okatlan lövöldözésbe kezdtek, és megsebesítették egy saját emberüket. Éjjel az örök leítették magukat. (a vonatosztag mindegyik szekerén hoztak szeszt.)”¹¹

Trockij eredményes szervezőmunkája nyomán, 1918. közepétől, a szedettvedett osztagok és szerveződő alakulatok fokozatosan egységes, központi irányítású, reguláris haderővé kezdtek alakulni, ami elengedhetetlen feltétele volt a későbbi sikereknek.

Azt a kezdettől fogva követett szervezési elvet, miszerint a Vörös Hadsereg szervezete feleljen meg az alkalmazott hadviselési módoknak, a polgárháború alatt nehéz volt betartani, hiszen mindenből hiány volt. Az alakulatok ezért, gyakran sajátos formát öltöttek (nem volt meg az előírás szerinti létszám, fegyverzet, felszerelés stb.).

Az egykori orosz fegyveres erő bázisán kialakult a szárazföldi haderő, a légi-erő és haditengerészet. A szárazföldi haderő lett a legfontosabb, hiszen a harcok

¹⁰ William J. Spahr: Sztálin hadvezérei. Lapics Könyvkiadó és Kereskedő Kft., 1997. 77.

¹¹ Mihail Solohov: Csendes Don. I. Európa, Bp., 1966. 868.

elsősorban a szárazföldön folytak. Idetartoztak, bár korántsem mindig az előírás szerinti harcértékben, a gyalogság, a lovasság, a tüzérség, a páncélos erők, a műszaki csapatok, a híradócsapatok és a hadtápszervek.

A legnagyobb hadműveleti kötelékek az eltérő összetételű és létszámú hadseregek lettek, amelyek hadosztályokra tagolódtak.¹² A többnyire 20–30 000 főnyi, főleg gyalogos katonából és a támogató könnyűtüzérségből álló hadseregek számot kaptak (1. vörös hadsereg, 12. vörös hadsereg stb.) és a hadi helyzet, valamint a végrehajtandó feladatok szerint vezényelték őket a különböző frontokra.¹³

A 3 dandárból álló (egy dandár 3 ezred) lövészadosztályok 7000–10 000 katonát számláltak, 40–50 löveggel. A lovasság alapvető harcászati magasabb egysége, a 2–3 hadosztályból (egy hadosztályban 1–3, egyenként 2 ezredből álló lovasdandár volt) álló, lovas hadtest lett, amelynek rendszeresített állománya 7663 fő, 8500 ló, és 16 löveg volt. Meg kell jegyezni, hogy ezek a számok elvi számvetést jelentettek, mert az egységeket az előírt számú katonával és eszközzel feltölteni ritkán sikerült.¹⁴

1918 őszén, már három frontba és tizenkét hadseregbe szervezve, harmincnégy lövész és egy lovashadosztály tevékenykedett. A csapatok vezetésében, mint már említettük, a kollektivitás elvét alkalmazták. Az egységek és magasabb-egységek élén, a parancsnok és a komisszár állt, a hadseregeket és a frontokat a parancsnok és az úgynevezett forradalmi katonatanácsok 2–3 tagja vezette.

A háború kezdetén a gyalogoskötelékek játszották a fő szerepet, mivel kevés volt, a háború manőverező jellegének jobban megfelelő lovasság. A gyalogság fegyverzetét zömmel a cári hadsereg által rendszeresített fegyverek, 1891. M. Moszin-Nagant puskák, az 1905. és 1910. M. Maxim géppuskák, kisszámú golyószóró, pisztolyok, kézigránátok alkották. A lovasság ezen túlmenően rendelkezett még karabélyokkal, kardokkal, pikákkal és szekérre szerelt géppuskákkal (tacsanka).

A tüzérség szervezése 1918-ban kezdődött. Főleg a cári hadsereg által is használt lövegtípusokat állították szolgálatba (fő típusok, az 1902 M. 75 mm-es ágyú és az 1919. M. 122 mm-es tarack), de alkalmazták az ellenségtől zsákmányolt lövegeket is. A háború első szakaszában az elsődleges feladata a gyalogság

¹² Bár törekedtek rá, de ekkor még nem beszélhetünk egységes szervezetről, fegyverzetről, gyakran egyenruháról sem. A katonákat a lehetőségek szerint sokféle forrásból származó felszereléssel látták el, és gyakran a szükséges mennyiség sem volt meg.

¹³ Egy hadsereg a háború során, több fronton is harcolt. Egyik hadművelet befejezése után, szükség szerint átszállították a másikkra.

¹⁴ M. Tuhacsevszkij 1923-ban írt, visszaemlékezéseiből kiderül, hogy a lengyel hadjáratban sok kötelék harcolt, amely az előírt létszám és fegyverzet töredékével rendelkezett. Például az 5 hadosztályból álló 16. hadsereg 1920. május 15-én összesen 36 497 katonával rendelkezett: (Tuhacsevszkij: A visztulai hadjárat. Tuhacsevszkij válogatott művei. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1975. 67.

és a lovasság közvetlen támogatása volt, és a szervezete is ennek megfelelően alakult. A későbbiekben a főparancsnokság tüzerartalékként létrehozta 14 különleges nehéz tüzerosztályt, 122 mm-es és 152 mm-es lövegekkel felszerelve.

A Vörös Hadsereg tüzersege 1918 végén 1700, 1919 májusában 2292, végül 1920 végén 2964 löveggel rendelkezett.

A páncélos erőket főleg páncélvonatok alkották, amelyek alkalmazási lehetőségét a vasútvonalak korlátozták. A főleg zsákmányból származó, illetve a különböző üzemekben gyártott harckocsik és páncélgépkocsik 1918-ban még csekély számban (kb. 150 db) álltak rendelkezésre.

A páncélos erőket eltérő szervezésben és elvekkel alkalmazták. A páncélvonatok közvetlenül a front, vagy hadsereg parancsnokságok alárendeltségében harcoltak. A páncélgépkocsikat páncélos osztagokba szervezték (4-4 járművel). Tartozhattak közvetlenül a lövész és lovas magasabb-egységek szervezetéhez, de előfordult, hogy csak megerősítésül rendelték oda őket. Az első harckocsi osztagok 1920-ban alakultak meg (4-4 harckocsi). Elsődleges feladatuk a lövészcsapatok támogatása volt. 1920 végén, a Vörös Hadsereg több mint 100 páncélvonnattal, valamint 51 páncélgépkocsi és 11 harckocsi osztaggal rendelkezett.

A légierő 1918 elején lényegében még nem létezett. A meglévő és zsákmányolt gépanyagot felhasználva, léghajó (1 léghajó) és repülőosztagokat (5-6 gép) hoztak létre. 1918–1920 időszakában sikerült elérni, hogy állandóan 300–350 darabos bevethető gépállomány álljon rendelkezésre. A Vörös Légierő háború során, körülbelül 20 000 bevetést teljesített. Fő feladata a felderítés, a tüzersegi tűzvezetés, a röplapszórás és bombavetés volt (kb. 95 tonna bombát, dobtak le).

A Vörös Hadsereg a nehéz helyzet ellenére, néhány fontos területen előnyben volt ellenségeivel szemben. A bolsevikok birtokolták az ország központi részeit, ami stratégiai is központi elhelyezkedést biztosított, és e területeken volt Oroszország kiépített vasúti közlekedési hálózatának zöme. A központi helyzet megosztotta az ellenfél erőit, továbbá jelentősen rövidebb úton, valamint vasúton lehetett végrehajtani, a csapatok átcsoportosítását és az utánpótlás szállítását.

Bolsevik kézen maradtak Oroszország legsűrűbben lakott vidékei, ipari körzeteinek nagyobb része, hadianyaggyárainak és katonai raktárainak a zöme. Mindez megkönnyítette a sorozást, a hadsereg felszerelését és ellátását. A Vörös Hadsereg a polgárháború során folyamatosan nélkülözött és ebben az időszakban még nem vált tökéletes reguláris erővé. Minden hiányosság ellenére, mégis rendelkezett a háború sikeres megívásához szükséges minimális feltételekkel.

„Az ipari tevékenység és a vasúti szállítás gyengülése természetesen nem jelentette azt, hogy a hadsereg pusztán kézzel harcolt. Az imperialista háborúból megmaradt készletek, a beszerezhető hadianyagoknak a hadsereghez való eljuttatása, a szállítás hadászati célokra való teljes kihasználása megteremtette azo-

kat a feltételeket, amelyek mellett a polgárháborút mégis viszonylag jelentős eszközökkel lehetett folytatni."¹⁵

A fehérek főleg gyalogosan és jóval hosszabb vonalakon voltak kénytelenek manőverezni. Helyzetüket súlyosbította, hogy megosztva, egymástól függetlenül és egymásról szinte tudomást sem véve, összehangolatlanul harcoltak.

A harcolók a háború során zömmel a cári hadsereg készleteiből megmaradt hadianyagot, vagy e típusok továbbgyártott változatait használták. Elsősorban a fehérek oldalán sok volt a külföldi segélyből származó hadianyag. E jelenség sokféle típusú és űrméretű fegyver, egyidejű rendszerben tartását jelentette, ami nagyon megnehezítette az ellátást mindkét oldalon.¹⁶

Míg a fehérek bázisai kimerültek, addig – igaz az ország kizsigerelése árán – a Vörös Hadsereg erősödött.¹⁷ 1920-ban már 3 millió katona szolgált a soraiban, míg a fehérek oldalán minden fronton együttvéve és időben sem egyszerre, legfeljebb 5–600 ezer. Ez persze nem azt jelentette, hogy a fehéreknek – főleg az intervenciós hadseregekkel együtt –, nem voltak esélyei.¹⁸ Kezdetben, ők voltak minden területen fölényben, és a vörösök helyzete volt szinte kilátástalan, de az idő a vörösöknek dolgozott, és a háború végére egyszerűen túlszárnyalták képzetebb, ám erőben, akkorra már jóval gyengébb ellenfeleiket.

A harcolók az első világháború harcászati elveit módosításokkal követték. Ennek legfontosabb oka, hogy a rendelkezésre álló, viszonylag csekély erők nem tudták kitölteni a hatalmas hadszínteret, így állásháború ritkán alakulhatott ki. Az orosz polgárháborúnak, ezért elsődlegesen mozgóháború jellege volt, amelyben nagyobb szerepet játszhatott a lovasság mindkét fél oldalán.

A harcoló felek, így a Vörös Hadsereg is, meglehetősen brutális magatartást tanúsítottak az ellenfeleikkel, a lakossággal, és gyakran a saját katonáikkal szemben is.¹⁹ Elmondható, hogy a fehérek és a vörösök egyaránt nagyszámú háborús bűncselekményt követtek el, amiben erőszakoskodás, a foglyok kivégzése és népirtás is szerepel.

Az a sommás megállapítás azonban, hogy a Vörös Hadseregben a rendet és a harcfelegyelmet kizárólag vasszigorral vagy terrorral tartották volna fent, nem állja meg a helyét. Mint a korabeli irodalomból is megállapítható, a szigor mellett megtalálható volt az egyéni öntudatra, az önkéntességre és a forradalom el-

¹⁵ M. Tuhacsevszkij: A háború mint a fegyveres küzdelem problémája. Tuhacsevszkij válogatott művei. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest 1975. 223.

¹⁶ Gondoljuk el, milyen zavarhoz vezethet az ellátás szempontjából, mondjuk öt féle puska, mindegyik más-más típusú lőszerrel.

¹⁷ Az országban mindentől hiány volt, a korabeli állapotokat tönkrement gazdaság, leromlott közlekedés, éhínség és hihetetlenül rossz közbiztonság jellemezte.

¹⁸ A lengyel háborúban közel 800 000 katonát és 150 000 lovat vontak össze.

¹⁹ Az előrenyomuló Vörös Hadsereget a Cseka követte, és keményen megtorolta a szovjet állammal szembeni ellenséges magatartást.

fogadottságára való építés is.²⁰ A tapasztalat azt mutatja, hogy egy ekkora méretű háborúban, fegyveres emberek tömegeit hosszú időn keresztül csupán erőszakkal engedelmességre kényszeríteni nem lehet. (Náluk is fegyver van). Nem lehet sikeresen harcolni éveken keresztül olyan ügyért, amellyel a résztvevők többsége szemben áll.

Összegezve, a Vörös Hadsereg a háború végére szakszerűen vezetett reguláris erővé vált, megerősödött és jelentős harci tapasztalatokra tett szert. Legfőbb gyengéje a felszerelés volt, amelyet a világháborúban megrendült és a polgárháborúban teljesen kiszigerelt ország gazdasága nem volt képes megfelelő minőségben és mennyiségben gyártani. E területen nem állta ki az összehasonlítást a nyugati államok hadseregeivel.

Bár az összecsapások 1924-ig elhúzódtak, a Vörös Hadsereg 1921-re minden fronton győzedelmeskedett, és visszaszorította a fehéreket.

A két háború között

A Vörös Hadsereg fejlődése és teljesítménye az 1920–30-as években ellentmondásos volt, többször megtört, visszaesett. A húszas években nem volt a nemzetközi katonai figyelem középpontjában. Gyenge, rosszul felszerelt haderőnek tartották, amivel nem érdemes foglalkozni. Létszáma, elsősorban a gazdaság rossz állapota miatt, 1924-re 600 ezer főre csökkent.

Az 1924–1928-ban végrehajtott hadseregreformmal megkezdődött egy területi elven, hadkötelezettség alapján szerveződő fegyveres erő szisztematikusan felépítése. A viszonylag kis létszámú szervezetszerű egységek mellett létrejöttek a területi egységek, és a területi hadosztályok aránya 1930-ra elérte az összes hadosztályok 58%-át.

Megkezdődött az új parancsnoki kar kialakítása. Katonaiskolákat hoztak létre, amelyekre parancsnokok ezreit iskolázták be. A magasabb parancsnoki képzés fejlődését jellemzi, hogy 1924–1925-ben már 6 katonai akadémia működött. Az 1922-ben Rapallóban kötött szerződés alapján megindult a német–szovjet katonai együttműködés. Ennek keretében, szovjet katonai szakemberek tanultak német katonai iskolákban, ami bár emelte a Vörös Hadsereg színvonalát, de nem kizárólag ez jelentette a fejlődés kulcsát.

Az 1926-tól felgyorsuló szovjet katonai fejlesztéseket a nemzetközi politikai helyzet szovjetellenes éle is gerjesztette. Az ipari fejlesztések előrehaladása lehetőséget teremtett, a nagyarányú hadsereg-fejlesztési programok végrehajtására.

A harcokcsigártás 1927-től kezdett megemelkedni. Kezdetben nyugatról vásárolt konstrukciók alapján kifejlesztett harcokcsi típusokat gyártottak, majd fokozatosan megjelentek a saját fejlesztések. A harcokcsi csapatok szervezetüket

---

²⁰ Alekszej Tolsztoj: Golgota. Európa Könyvkiadó, Budapest 1978.

és technikai felszereltségüket (főleg T-26, BT-5, BT-7 típusok), alkalmazási elveiket tekintve a 30-as évek közepére a legerősebbnek számítottak Európában.

Megindult a tüzérség fejlesztése és a csapattüzérség mellett megszervezték az új elemnek számító, a főparancsnokság tartalékát alkotó csapásmérő tüzérséget. Létrehozták a tüzérségi szakemberek kiképzésének bázisát, a Dzserszinszkij Tüzérségi Akadémiát.

Kezdetben a régi lövegtípusokat alkalmazták, de a későbbiek során a gazdaság és a szakemberképzés fejlődése lehetővé tette a tüzérségi technika akadálytalan fejlesztését. A szovjet tervezők az 1930-as években emelték a lövegek lőtávolságát, új űrméreteket fejlesztettek ki (76,2, 85, 152, 203 mm), valamint létrehozták páncéltörő és a légvédelmi tüzérséget.²¹

A légierő 1921-ben 752 darab, nagyjából kiöregedett repülőgépet számolt. A fejlesztés repülőgépgyárak építése, tervező irodák felállítása és külföldi vásárlások révén már a húszas évek közepén megindult és a harmincas évek közepére a Vörös Hadsereg rendelkezett Európa legerősebb légierejével.

A hadseregfejlesztés önmagában nem sokat ért volna a hadtudományi kutatások nélkül. Az I. Világháború után, vezető hatalmak néhány neves katonai szakembere azt vizsgálta, hogy milyen lesz a jövő háborújának lefolyása. Azokra a kérdésekre keresték a választ, hogy milyen hatással lesz erre a háborúra az ipar, a gépesítés, a nagy tömegek felfegyverzésének lehetősége és elkerülhetők-e a nagy háborúban megismert, állásháború és a nagy áldozatokkal járó gyalogsági rohamok. Két, összekapcsolódó problémát kellett megoldani: az ellenség védelmének áttörését és az áttörés kifejlesztését hadműveleti sikerré,

Végül eljutottak arra a következtetésre, hogy a jövő háborújában a harcokosi és a gépesített csapatok szerepe döntő fontosságú lesz. Ezen elméletek megalapozói között gyakran J. C. Fuller, Basil Liddel Hart és Heinz Guderian nevét említik, de az igazság úgy kívánja, hogy a névsort kiegészítsük Vlagyimir K. Triandafillov, Mihail Tuhacsevszkij és még jó néhány szovjet katonai szakember nevével. A Szovjetunióban ők voltak a kezdeményezői a légierő, a tüzérség, a harcokosi csapatok és a gyorsan mozgó, gépesített gyalogság tömeges alkalmazásán alapuló, „mély hadművelet” elmélet kidolgozásának.

A nyugati elemzésekkel legalábbis párhuzamosan a Vörös Hadseregben is több, a mély hadműveletet elemző munka jelent meg. Ilyen például az 1929-es harcászati szabályzat (PU-29), **V. K. Triandafillov** könyve **A modern hadseregek hadműveleteinek természete** címmel, és Tuhacsevszkij 1931–1932-ben megírt, A háború új kérdései című tanulmánya.

Tuhacsevszkij már 1926-ban úgy jellemzi az elkövetkező háborút, hogy nagy és súlyos lesz, amit csak több, egymást követő koordinált hadművelettel lehet

²¹ Dr. Kováts Zoltán mérnök-alezredes, a műszaki tudományok kandidátusa: A szovjet tüzérség fél évszázada. www.haditechnika.hu/Archivum/196801/680103.

eldönteni.²² A mély hadművelet doktrínája értelmében a harcokcsik szerepe kibővül. Feladatuk nemcsak a gyalogság közvetlen támogatása, hanem szoros együttműködésben más fegyvernemekkel, az ellenség harcrendjébe való behatolás, a védelem áttörése, szervezetének harcrendjének szétzilálása és az első vonalban harcoló csapatainak a tartalékoktól történő elvágása.²³ A cél az ellenség harcrendjének teljes mélységben történő támadása, szétzilálása és pusztítása.

E feladatokban a harcokcsi kötelékek szerepe döntő és tevékenységüket gyorsan mozgó (gépesített, esetleg lovas), nagy tűzerejű kötelékeknek kellett támogatni. A csapáshoz ezért számításba vették a harcokcsi, a gépesített csapatok, a tüzérség, a légierő, a légideszant-csapatok harci lehetőségeit. A tény, hogy az első gépesített egységeket 1927-ben az angolok hozták létre, nem jelent valódi elsőbbséget, mert igazából nem ismerték fel a jelentőségüket. 1929-ben, már meg is szüntették őket, és Nagy Britanniában csak 1938-ban állítottak fel egy páncélos hadosztályt.²⁴ A Vörös Hadseregben 1931-ben alakították meg az első kísérleti harcokcsi dandárt, de 1935-re már négy gépesített hadtestet és tizennégy gépesített dandárt szerveztek. Az évtized végére a szovjet harcokcsik száma 10 000 fölé emelkedett.²⁵

Nagy figyelmet fordítottak a terepen történő gyakorlatias, harcszerű kiképzésre 1927-től rendszeresen tartottak hadgyakorlatokat, amelyeken kidolgozták és tesztelték az új elmélet gyakorlati kérdéseit. A mély hadművelet elméletét először a Kijevi Katonai Körzet 1935 évi hadgyakorlatán próbálták ki. A kísérlet a következő évben tovább folyt, és az 1936. évi szovjet harcászati szabályzat (PU-36), már elvként rögzítette: „*csakis a fő irányban folytatott határozott támadó hadművelet, amely állhatatos üldözéssel végződik, vezet az ellenség erőinek és eszközeinek teljes megsemmisítésére.*”²⁶

A világ csak a 30-as évek közepén figyelt fel arra, hogy új modern haderő született Európa keleti részén. A szovjet katonai szakértők és haditechnika megjelentek a kor helyi háborúiban (Kína, Spanyolország) Eredményeikkel elismerést vívtak ki a Vörös Hadseregnek, amelyet – a későbbiek során megjelent sokféle vélemény ellenére – a világ hatalmai a jövő háború potenciális résztvevőjének tartottak, és mint ilyenekkel számoltak vele.²⁷ Egy francia katonai vezető

²² M. Tuhacsevszkij: A korszerű hadászat kérdései. Tuhacsevszkij válogatott művei. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1975. 175.

²³ M. Tuhacsevszkij: A háború új kérdései. Tuhacsevszkij válogatott művei. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1975. 303.

²⁴ Richard Holmes: A második világháború. A villámháború. A háborúk világtörténete (katonai újítások, amelyek megváltoztatták a történelem menetét). Corvina Kiadó, 1992. 169.

²⁵ Gosztonyi Péter: A Vörös Hadsereg. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1993. 100.

²⁶ Richard Holmes: A második világháború. A villámháború. A háborúk világtörténete (katonai újítások, amelyek megváltoztatták a történelem menetét). Corvina Kiadó, 1992. 169.

²⁷ Több mint 3000 katona, köztük a későbbi háborúk neves parancsnokai, harcolt Spanyolországban: Gosztonyi Péter: A Vörös Hadsereg. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1993. 112.

szerint: „*a Vörös Hadsereg technikai színvonala láthatóan rendkívül magas. Nem kétséges, hogy a legközelebbi háborúban a szovjet katonák a legjobbak közé fognak tartozni.*”²⁸

Az 1936–1938-as években **végrehajtott** tisztogatások a Vörös Hadsereget **lényegében lefejezték**. Fejlődése megtorpant, színvonala végzetesen meggyengült. Több mint 35 000 parancsnokot és politikai biztost veszített el. *A tisztogatás „áldozatául esett az ezredparancsnokoknak mintegy fele és az ezredbiztosoknak egyharmada, majdnem az összes dandár- és hadosztályparancsnok és majd minden katonai körzet parancsnoka, a hadtestparancsnokok zöme, a hadtest-, hadosztály- és dandárbiztosok (politikai biztosok) többsége, a felső és középfokú katonai tanintézetek számos oktatója.*”²⁹ 1939 végére az öt marsallból hármat kivégeztek.

A tisztogatások során a Vörös Hadsereg, a tisztikar legműveltebb és legfelkészültebb rétegét veszítette el. Az eltávolított magasabb parancsnokokat, az erre a feladatra még felkészületlen, tapasztalatlan, viszont a politika akaratához feltétel nélkül alkalmazkodó, de gyakran alacsony képzettségű tisztekkel pótolták.

Az új beosztására kellő felkészítés nélkül kinevezett tisztek nagy része nem volt alkalmas feladatára. 1940 elején, a hadosztályparancsnokok egyharmada, az ezredparancsnokok hetven százaléka kevesebb, mint egy éve töltötte be a beosztását. 1940. őszén az ezredparancsnokok egyike sem végzett hadiakadémiát. Mindössze huszonöten jártak valamilyen katonaiskolába, és a nagy többség csak gyorsított tanfolyamot végzett.³⁰

A húszas–harmincas évek katonai szellemisége eltűnt és a bátor, kezdeményező, gondolkodó parancsnokok helyére, a felsőbbtség óhaját figyelő, rettegő (a szintén félelemben élő komisszárok útján kézi vezérelt) emberek léptek. Márpedig a merev, csak a felső parancsokat váró tisztikar lehet, hogy politikailag jól kézben tartható, de háborúban nem alkalmazható.

A Vörös Hadsereg hosszú időre képtelenné vált nagyobb méretű katonai műveletre, ami a világ számára nem azonnal lett nyilvánvaló, mivel a hatalmas ország látszólag, továbbra is erőt sugárzott. A szovjet csapatok 1938-ban a Távol-Keleten (Hasszan-tó) megverték a japánokat, míg 1939 nyarán Georgij K. Zsukov tábornok ismét a japánok fölött aratott fölényes győzelmet a Halhin-Gol folyónál.

Az 1939–1940. évi orosz–finn téli háborúban, azonban a szovjet csapatok súlyos hiányosságai kerültek felszínre.

²⁸ Loizeau francia tábornok véleménye: Gosztonyi Péter: A Vörös Hadsereg. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1993. 102.

²⁹ Gosztonyi Péter: A Vörös Hadsereg. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1993. 118.

³⁰ Gosztonyi Péter: A Vörös Hadsereg. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1993. 118.

A szovjet–finn háború (1939–1940)

A Vörös Hadsereg gyenge teljesítménye az 1939–1940. évi háborúban, az előzmények után általános meglepetést okozott a világ katonai szakértői, a közvélemény, de a szovjet-vezetők számára is. A szovjet részről bevetett hatalmas ember és anyagtömeg nem vezetett átütő sikerhez. A háború, a tervezett egy hét helyett, 105 napig tartott és a támadók iszonyú veszteségeket voltak kénytelenek elkönyvelni.

A Magyar Királyi Honvéd Vezérkar korabeli értékelésében, összességében elmarasztalja a szovjet katonai vezetést és a katonai rendszert, de igen kedvezően értékeli az orosz katonát.³¹

1. A kettős parancsnoki rendszer a kezdeményező készség megszűnéséhez, felelőtlenséghez, zavarhoz és gyakorta idővesztéshez vezetett egy-egy döntés meghozatalakor. Ha a parancsnoklás hatalma és felelőssége nem egy személy kezében összpontosul, az elbizonytalanítja a személyi állományt és magát a parancsnokot is. Lelassul a döntéshozatal, és nehezzé válik a csapat vezetése, aminek háborúban sikertelenség és súlyos veszteség a következménye.
2. A háború lefolyását tanulmányozva egyértelmű, hogy a sietség, az elbizakodottság és az ebből fakadó felkészületlenség, valamint a bevetett erők szakszerűtlen alkalmazása okozta a súlyos kudarccokat és veszteségeket.
3. A vezérkar munkáját zavar és merevség jellemezte. Elégtelen felderítési adatok alapján, eleve helytelenül értékelt a kialakult katonai helyzetet és a katonaföldrajzi viszonyokat. Ennek következtében nem megfelelő elgondolást dolgozott ki, és akart mindenáron megvalósítani, teljes közömbösséget mutatva a veszteségek iránt.
4. A háború alatt a szovjet katonai vezetés alkalmatlannak bizonyult arra, hogy szükség esetén, eredeti tervét gyorsan megváltoztassa és az aktuális harcászati helyzetnek megfelelő elgondolást, alakítson ki. A szovjet parancsnokok akkor is ragaszkodtak az eredeti tervhez, ha azt az események túlhaladták. Gyakran a veszteségekre való tekintet nélküli frontális rohamokat erőltetették bízva abban, hogy a következő majd sikerül.³²

³¹ Az orosz hadsereg jellemzése az 1939/40. évi finn–orosz háború tükrében. A magyar vezérkar elemzése. Hadtörténeti Levéltár, Magyar Királyi Honvéd Vezérkar Főnökének iratai, mikrofilm, 3265/el. 1.vkf./1941.

³² A szovjet parancsnokokat, a politikai vezetőktől, illetve az őket képviselő komisszároktól való félelem hajtotta. Azonban a komisszárok is félelemben éltek. Mivel nem akarták, hogy valamilyen ürüggyel (jó esélyük volt rá) kivégezzék őket, ezért csak a siker mindenáron való kikényszerítése számított. Ebben a közegben, senkit nem érdekelt a rengeteg katona halála, mert azzal nem kellett elszámolniuk.

5. A kezdeményezőkézség hiánya, a félelem, a bizalmatlanság, merevség, a mindenáron megfelelni akarás, a szakértelem hiányából fakadó a hibás helyzetmegítélések és döntések sorozata egyébként elkerülhető, súlyos vereségekhez vezetett, és sok felesleges áldozatot kívánt.
6. Az erőket nagy tömegben vetették be szétbontakozásra alkalmatlan terepen, azok hosszú, rosszul biztosított menetoszlopokat képeztek, amelyeket a mozgékony, ötletesen harcoló finnek oldalba és hátba támadtak, szétszabdaltak és megsemmisítettek.³³
7. A szovjet légiert tervszerűtlenül alkalmazták, a repülőgép vezetők kiképzettsége elégtelennek bizonyult. Annak ellenére, hogy sok bombát dobott le és súlyos károkat okozott, a légiert a kitűzött célokat nem érte el és szükségtelenül sok gépet veszített. Az alkalmazás egész koncepciója kudarcot vallott a finnek fegyelmének és a háborúra való felkészültségének következtében.
8. Bár a gyalogság bátran, kitartóan harcolt, de nem történt meg a speciális viszonyokra való kiképzésük. A kiképzetlenség megtette a hatását. A csapatok tömegként viselkedtek, ötletszegényen, a besulykolt alakzatokban próbáltak harcolni ott, ahol a harcászati helyzet nem ezt követelte, és a terep sem volt erre alkalmas.
9. Rosszul lőttek, sebezhetőek voltak a kisebb létszámú, de nagy tűzerőjű és mozgékony finn kötelékek oldal és háttámadásaival szemben, hajlamosak voltak a pánikra. Jellemző volt a frontális roham, zárt alakzatokban, a szervezett tűzrendszerrel szemben, aminek a következménye vérfürdő lett.
10. A szovjet tüzérség kiváló löveganyaggal rendelkezett, tűzvezetése sokat javult és folyamatosan csiszolták a háború során. Kiválóan működött az erődök elleni harcban, de gyenge teljesítményt mutatott fel a mozgóharc során nyújtott tüzérségi támogatásban. Annak ellenére, hogy olykor rendszertelenül működött, elsősorban a lövegek hatalmas számának és a sok felhasznált lőszernek köszönhetően, összességében teljesítette feladatát.
11. A szovjet elvekkal ellentétben a harckocsik nem támogatták a gyalogságot és gyakran törtek előre támogatás nélkül, majd az elfoglalt terepszakaszt feladva visszavonultak. A magyar vezérkari értékelés szerint, szinte soha nem fordult elő, a mély hadműveletre jellemző, tömeges harckocsi áttörés.

---

³³ G. Mannerheim: A Téli Háború (1939–1940). PÜSKI, Budapest, 1997. 33. „*A hadoszlopok harckocsik védelme alatt nyomultak előre az általunk tönkretett útjainkon, és gyakran összetorlódtak. Ilyen módon kitűnő célpontként szolgáltak mind a gyalogsági, mind a tüzérségi rajtaiütésekhez...*”

G. Mannerheim marsall finn főparancsnok véleménye lényegében megegyezik a magyar vezérkar értékelésével.³⁴

1. A szovjet vezetés nem vette figyelembe a háború alaptényezőit, elsődlegesen a hadszíntér jellegzetességeit és az ellenfél értékét.
2. A csapatok szervezete, kiképzése és felszerelése nem felelt meg az északi vadonban vívott téli háború követelményeinek.
3. A szovjet taktikai teljesítmény gyenge volt.
4. Túl nagy csapatösszpontosításokat hoztak létre és gyakran intéztek tömegtámadásokat.
5. Az orosz parancsnokok bátrak voltak, de a tisztikar műveltsége, hozzáértése, hadművelési iskolázottsága a tisztogatások miatt csökkent. Különösen nagy veszteség volt az egykori cári tisztek (és tanítványaik – a szerzők) kiesése.
6. A szovjet katonai vezetés sok esetben volt merev és kíméletlen, valamint nem tudott alkalmazkodni a megváltozott viszonyokhoz. Hiányzott az alkotó képzelet, a kezdeti sikereket nem tudták döntésre vinni. Vakon bíztak a haditechnika lehetőségeiben, ami nagyvonalú tervezéshez és felkészüléshez vezetett.
7. A lengyel síkságokon bevált páncélos tömegtámadásokkal kísérleteztek, amire északon a terep nem nyújtott lehetőséget, ezért a harckocsi alkalmazása taktikai szintre csökkent.
8. A politika mindenre kiterjedő befolyása korlátozta a Vörös Hadsereg hatékonyságát.
9. A szovjet gyalogos szívós és bátor. Kitartóan, de fantázia nélkül, önállóan harcolt.
10. A szovjet tüzérség eleinte gyakran lőtt tervszerűtlenül, pontatlanul, a későbbiekben ez változott.
11. A légierő, nagy ereje (2500 repülőgép) és az általa okozott súlyos pusztítás (7500 tonna ledobott bomba) ellenére, nem volt képes, döntően befolyásolni a hadműveletek eredményét.³⁵

A szovjet parancsnokok a mongol sztyeppén bevált, tömeges harckocsi csapatokkal kísérleteztek északon, ahol ezt a terepviszonyok (nagy kiterjedésű erdők, szűk és ritka utak, jég) lehetetlenné tették. A katasztrófa azért történt, mert kritika nélkül, túlságosan bíztak a harci technika tömeges alkalmazásának sikerében, és nem vették figyelembe a finn ellenállás méreteit és a sajátos földrajzi és időjárási viszonyokat. Nem ésszerűsítették csapataik szervezetét, és nem készítettek fel őket a sajátos viszonyok között folyó harcra. Hiányos volt a Vörös

³⁴ G. Mannerheim: A Téli Háború, (1939–1940) PÜSKI, Budapest, 1997. 73. old.

³⁵ Körülbelül 975 gép elvesztése árán: G. Mannerheim: A Téli Háború (1939–1940). PÜSKI, Budapest, 1997. 78.

Hadsereg alakulatainak együttműködése. A csapatok és a fegyvernemek tevékenységét nem, vagy gyengén hangolták össze.

Gyakran vetettek be a harcokcsikat, arra alkalmatlan terepen gyalogsági biztosítás nélkül, vagy a gyalogságot támogató kísérőlövegként (amire viszont nem voltak alkalmasak).³⁶ Ez volt az elsődleges oka, hogy nagy veszteségeket szenvedtek el a páncéltörő eszközökkel egyébként rosszul felszerelt finn gyalogságtól.³⁷

Bármilyen furcsán hangzik is, az elszenvedett szovjet veszteségekben a finn hadsereg, minden hősiessége ellenére, csak másodlagos szerepet játszott. A finn katonák érdeme abban figyelhető meg, hogy jól használták ki a Vörös Hadsereg vezetésének saját egységeit megbénító, a csapatokat célpontként felkínáló hibáit.

A szovjet parancsnokok is tudták, hogy felkészültségük elégtelen. Mereckov maga is szeretne volna csapatait felkészíteni és felszerelni az erdős mocsaras terepen téli körülmények közötti harcra, de erre nem kapott lehetőséget. A hiányokat az első sikertelen és súlyos veszteségekkel járó támadás után kellett pótolni.³⁸ A parancsnokságot Tyimosenko vette át és elővették a régebbi B. M. Saposnyikov által készített hadműveleti tervet. Egy teljes hónapot fordítottak a csapatok átképzésére. Végül, az 1940. február 11-én meginduló szovjet-támadás fokozatosan tért nyert, és a finn ellenállás megtört.

Meg kell jegyezni, hogy a felszínre került hiányosságok okozta kudarcok és a súlyos veszteségek nem voltak törvényszerűek, ezért a Vörös Hadsereg e háború alapján történt negatív nemzetközi megítélése nem a valós lehetőségeit tükrözte.³⁹ Megítélésünk szerint, minden feltétel adott volt ahhoz, hogy egy szakmailag felkészült, ugyanakkor saját vezetőitől kevésbé rettező katonai vezetés a rendelkezésre álló csapatokat megfelelően felkészítve és szakszerűen alkalmazva, fölényesen győzzön.⁴⁰ Hogy ez nem így történt, annak elsődleges okai, a politika által nem egyértelműen meghatározott célkitűzésekben, valamint a Vörös Hadsereg belső viszonyaiban keresendők. A politika bizalmát pillanatnyilag élvező, képzetlen, feladatukra alkalmatlan emberek párthűségük eredményeként, katonai tudásuknál lényegesebb magasabb beosztásokba kerülhettek, ahol kudarcot kudarccra halmoztak. Hibás döntéseik, merevségük és rettegésük, katonák százezreinek értelmetlen pusztulásához vezetett az elkövetkezendő háborúk során.

A finn háború után, azonnal megkezdődött a hibák kijavítása, amelynek 1941-ben már kézzelfogható eredményei voltak. 1940 augusztusában Tyimo-

³⁶ A történet tanulságot jelentenek arra vonatkozóan, hogy egy kidolgozott katonai doktrína nem alkalmazható általánosan.

³⁷ Körülbelül 1500 harcokcsi veszett el.

³⁸ William J. Spahr. Sztálin Hadvezérei. Lapis Könyvkiadó és Kereskedő Kft., 1997. 290.

³⁹ Szovjet oldalon 67 000 halott és 158 863 sebesült és fagsérült volt a háború ára.

⁴⁰ A szovjet vezetésben a háború kezdetén a finnekkel szemben érzett mérhetetlen önbizalom volt az uralkodó, amit a kudarcok után felváltott a saját vezetésétől való rettegés.

senko lett az új honvédelmi népbiztos, akinek szembesülnie kellett a Vorosilov irányítása alatt kialakult tökéletes káosszal.

Az új népbiztos felismerte a képzett főtisztek égető hiányát, és háromszáz olyan tiszt szabadon bocsátását kérte Sztálintól, akiket 1938–1939-ben távolítottak el a hadseregből. Felgyorsították a tisztképzést és erőteljes intézkedések történtek a fegyelem helyreállítására. Miután a kettős parancsnoklás csődje újra bebizonyosodott, a harcászati vezetés szintjén visszaállították az egyszemélyi parancsnoki rendszert.⁴¹

A kiképzés javítására felemás intézkedések születtek. A kegyetlenségig kemény követelményeket támasztottak a személyi állománnyal szemben, de a szakmai előírásokat a Mannerheim-vonal áttörésének tapasztalatai alapján dolgozták ki. E gyakorlat egy elmúlt helyi háború, speciális viszonyainak a tapasztalatain alapuló elvek kidolgozásához vezetett, ami nem segítette a következő háborúra való felkészülést. Az elkövetkező összecsapás követelményét nem a finnekkel vívott harc alapján kellett volna megfogalmazni. Vissza kellett volna térni a mély hadművelet elméletéhez és tanulmányozni a német tapasztalatokat. Erre is történt kísérlet, például újjászervezték az 1939-ben megszüntetett gépesített magasabb-egységeket, azonban az elért eredmények 1941-re több okból sem (kevés idő, következtelenség) jelenthettek áttörést.

Összefoglalva, a Vörös Hadsereg 1941-ben átszervezés alatt állt és az új szovjet kiképzési rendszer nem arra készítette fel a katonákat, ami a következő háborúban várt rájuk.⁴²

Tipikus, vagy talán tragikus példája ez annak a ma is élő, merev katonai gondolkodásnak, amely úgy próbál előrelátni, hogy a jövő háborúinak lefolyását, a múltbéli háborúk tapasztalatai alapján próbálja meg tipizálni. „Eredményeit” törvényszerűségként kinyilatkoztatja, miszerint a jövő háborúja ilyen lesz, és erre kell felkészülni. Végül, hogy mindezt „megkoronázza”, minden ellenvetést, gondolatbővítést elutasít, kimondatlanul is érvényesítve azt az elvet, hogy amire nem gondolunk, az nem létezik.

A II. világháború

a. A Barbarossa-hadművelet

A Vörös Hadsereg megítélése, a háború alatti teljesítményének változásával arányosan folyamatosan változott. E vélemények különböző formában fejeződtek ki és nyomon követhetők a nyilatkozatokban, jelentésekben, de a meghozott rendszabályokban, vagy átvett technikában és harceljárásokban is.

⁴¹ A szovjet–finn háború alatt sok volt az öncsonkítás, a szökés és az engedély nélküli távolmaradás a tisztikar körében is.

⁴² William J. Spahr. Sztálin Hadvezérei. Lapics Könyvkiadó és Kereskedő Kft., 1997. 308.

A Vörös Hadsereg talán az egyetlen olyan katonai erő, amelynél megfigyelhető, hogy ellenségeinek iránta tanúsított megvetése, miként alakult át félelemmé. Az egykori résztvevők elbeszéléseiből kitűnik, hogy a háború utolsó időszakában csak nagyon kevesen, legfeljebb az elitalakulatok katonái, tudták kivonni magukat, a Vörös Hadsereg várható offenzívája miatt érzett félelem hatása alól.

A szovjet–finn háború után a Szovjetunió katonai képességeit és ezen belül a Vörös Hadsereget Japán kivételével minden nagyhatalom lebecsülte. Csak kevesen gondoltak az ország területi nagyságában, földrajzi fekvésében, népességében rejlő potenciális előnyökre. Sokak szerint e megítélés nagyban befolyásolta, hogy 1941. június 22-én Németország megtámadta a Szovjetuniót.

A német támadás lehetősége azonban már régóta foglalkoztatta a vezető szovjet tiszteket is. Tuhacsevszkij marsall már 1935-ben számolt a keleti irányú német terjeszkedés veszélyével. A német doktrínából indult ki és azt hasonlóan a szovjethez a támadó kezdeményezés megszerzésére irányulónak ítélte. „*Végső soron minden attól függne, melyik félnek erősebb a harci szelleme, és a hadműveletek végén melyikük rendelkezik mélységben tagolt hadműveleti tartalékokkal.*”⁴³

Németország már a 1939 végétől számolt az Szovjetunió elleni támadással. Hitler már Lengyelország legyőzése, a Molotov–Ribbentrop paktum aláírása után néhány hónappal, olyan direktívákat adott ki, hogy a lengyel területet felvonulási területnek kell tekinteni.

Azonban mind a támadásra vonatkozó döntést, mind a hadjárat tervezését befolyásolta:

1. a Vörös Hadseregről 1939-ben Lengyelországban kialakított rossz benyomás,
2. a finn háború során nyújtott rossz orosz teljesítmény,
3. az oroszokkal szembeni felsőbbrendűség érzete,
4. a lebecsülés,
5. felderítés hiányosságaiból fakadó, felületes adatok és információk.

Az német katonai vezetők többsége az I. világháborúban a nyugati fronton harcolt. Oroszországot nem ismerték, és talán nem is érdekelte őket.⁴⁴ Ennek ellenére voltak a német tisztikarban olyanok, akik éppen világháborús tapasztalataik alapján úgy gondolták, hogy jövő ellenségüket nem szabad lebecsülni.

Von Kluge tábornok, a német 4. hadsereg parancsnoka, 1941. március 23-án elrendelte, hogy fokozott erőfeszítéseket tegyenek a katonák állóképességének javítására. Tette ezt azért, mert az volt a véleménye, hogy a Vörös Hadsereg keményebben harcol majd és jobban felszerelt lesz, mint az eddigi ellenfelek.

⁴³ Richard Holmes: A második világháború. A keleti hadszíntér. A háborúk világtörténete (katonai újítások, amelyek megváltoztatták a történelem menetét). Corvina kiadó, 1992. 182.

⁴⁴ Günther Blumentritt: Moszkva. S. Freiden–W. Richardson: Végzetes Döntések, Kossuth Kiadó, Budapest, 1998. 40.

Ezért indokoltnak látta módosítani hadseregének kiképzését is, a következő területeken:

1. javítani a csapatokon belüli együttműködést, hogy felkészüljenek a tüzérség és harckocsik által támogatott gyalogsági rohamok elhárítására.
2. gyakorolni az úttalan terepen történő mozgást, harckocsik elleni közelharcot (finn tapasztalatok alapján) és a biztosítási feladatokat átláthatatlan, nehezen járható terepen.

A Szovjetunió elleni hadjárat tervezése 1940 nyarán kezdődött meg, és Hitler 1940. december 18-án adta ki 21. számú hadművelési utasítását (Barbarossa-hadművelet).⁴⁵

Hitler tisztában volt a Vörös Hadsereg létszámfölényével, azonban úgy vélte, hogy a német hadsereg minőségi fölénye és harci tapasztalata ezzel képes megbirkózni. Hasonló véleményt fogalmazott meg Franz Halder tábornok a német szárazföldi hadsereg vezérkari főnöke 1941. február 3-án, aki 155 német és 155 szovjet hadosztály összecsapására számított, de mint mondta „*a német minőségileg messze jobb.*”⁴⁶

A Vörös Hadsereg vezetését túlközpontosítottnak, nehézkesnek és túlbürokratizáltak, kiképzését sablonosnak, gyakran formálisnak, ötletszegénynek és nem eléggé valóságosnak tartották, amiben ekkor nem nagyon tévedtek.

Bár a finn háború után a Vörös Hadsereget átszervezték, a tapasztalatokat nem sikerült maradéktalanul hasznosítani a gyakorlatban. Ez volt az oka annak, hogy azok a taktikai, vezetési és szervezési hiányosságok, amelyek a Téli Háborúban megvoltak, jelentkeztek a németek elleni háború első szakaszában is, és ha nem is teljes mértékben, de az egész háború során rányomták bélyegüket a szovjet hadviselés rendszerére.

Például K. SZ. Moszkalenko tábornok A délnyugati irányban című könyve 22. oldalán arról ír, hogy a honvédelmi népbiztos intézkedésére a katonai körzetparancsnok, M. P. Kirponosz vezérezredes utasítást adott ki, miszerint a táborokat és a harci technika telephelyeit nem csinosítani, hanem álcázni, a harci technikát pedig, nem csoportosítani, hanem széttelepíteni kell.⁴⁷ Ezt a központi intézkedést olyan hiba megszüntetésére adták ki, ami normálisan, szakszerűen működő hadseregben nem is létezhetett volna. E rutinfeladatokat minden szakasparancsoknak katonai ismeretei alapján, önállóan el kellett volna végeznie. Ha nem tette, akkor e mögött képzetlenség, vagy egy központilag vezérelt, esetleg megtúrt hibás gyakorlat volt.

⁴⁵ William L. Shirer: A Harmadik Birodalom felemelkedése és bukása. Teleteacher Bt., 1996. 491–507.

⁴⁶ William L. Shirer: A Harmadik Birodalom felemelkedése és bukása. Teleteacher BT. 1996. 507.

⁴⁷ K. SZ. Moszkalenko: A délnyugati irányban. I. kötet. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1982. 22.

A háború elején a világ nagyon kevés mérvadónak számító katonai szakértője gondolta, hogy az oroszok néhány hónapnál tovább kitarthatnak a németek ellenében. A német vezetők többsége meg volt győződve arról, hogy könnyen győznek a rosszul vezetett, nem megfelelően kiképzett és felszerelt, emberszámba sem vett ellenségük fölött. Mi sem bizonyítja ezt jobban, hogy a hadjárat időtartamát, a legrosszabb esetben is, alig néhány hónapra becsülték.⁴⁸

1941. júliusában a Vörös Hadsereget 160 lövészhadosztályra, 30 lovashadosztályra, 35 harcokosi és gépesített dandárra becsülték. A mozgósítható katonák létszámát 12 millióban tervezték. Ennek ellenére úgy gondolták, hogy a német kiképzési, technikai, a vezetési fölény, és főleg a harci tapasztalat felülkerekedik.⁴⁹

Úgy tűnik, hogy a németek jövő ellenségüknek nemcsak a létszámát, de a harcértékét is alaposan alábecsülték. A várakozásaikkal ellentétben, a kommunizmus ideje alatt is megmaradt az orosz hazafiság, amire a szovjet politikai vezetés a későbbiek során tudatosan épített.

Hans Friessner vezérezredes a háború utáni emlékirataiban arról ír, hogy a háború elején a német vezetés lebecsülte a Vörös Hadsereget.⁵⁰ Nem dicséri meg a német hadsereg felderítését sem, amely szerinte elégtelen információt szolgáltatott a Vörös Hadsereg erejéről és harcmodoráról.

Az igazsághoz tartozik, hogy a német felderítés felfigyelt a Vörös Hadsereg gyors ütemű átszervezésére és korszerűsítésére. Ernst Köstring tábornok a következőket jelentette Haldernek 1940 szeptemberében:

„A hadsereg a fellendülés stádiumában van. De szüksége van még négy évre, hogy elérje korábbi színvonalát.”⁵¹

Ez az információ a háború megindításához vezető döntés melletti érveket erősítette, mivel a fegyveres összecsapást elkerülhetetlennek tartók számára logikusnak tűnt, hogy addig kell támadni, amíg a Vörös Hadsereg átszervezése be nem fejeződik.

1941. június elején, elkészült a Szovjetunió elleni hadjárat részletes, időben irreálisan rövidre szabott terve. A német erők felvonulása 1941. május 22-én megkezdődött.

A harcok kitörése után kettős vélemény figyelhető meg a német vezetésben:

- az egyik megerősítette a szovjetekről, elsősorban a magasabb parancsnokokról alkotott nem túl jó véleményüket,
- a másik a szovjet csapatok szívósságát, kitartását ismerte el.

⁴⁸ Von Brauchitsch tábornok, a német szárazföldi hadsereg főparancsnoka szerint e háború legfeljebb 4–6 hétig tarthat.

⁴⁹ Nem minden német katonai vezető gondolta ezt így. Blumentritt szerint például von Rundstedt már ekkor lehetetlennek tartotta a rövid lefolyású háborút és értelmetlennek az orosz hadjáratot. Von Kluge szintén egy 1942-re áthúzódó háborúban gondolkodott.

⁵⁰ Hans Friessner: Árulások, veszített csaták. CO-NEXUS Print-teR, Budapest, 255.

⁵¹ L. Bezimenszkij: A titkos Barbarossa-dosszié. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1975. 293.

A német értékelés az orosz erők tevékenységével függ össze. A háború e szakaszában, a Vörös Hadseregben egyszerre volt jelen a kemény, szervezett, bár olykor, ésszerűtlen harc; a rendezettség és a pánikjelenségek; végül a határozott és a tétova vezetés.

Heinz Guderian tábornok megítélése szerint, a szovjet parancsnokok sok embert tékoztattak el, és a katonai vezetést bénították, gyakran rossz döntésekre készítették a politikai vezetés elvárásai. Jellemzőnek tartotta a szovjet parancsnokok részéről, a felelősség nem vállalását, a szükséges intézkedések elkésett meghozatalát. A páncélos alakulatok kiképzését nem tartotta megfelelőnek, mivel nem mutattak kezdeményezőkézséget és harceljárásaik sablonosak voltak.

A 4. hadsereg vezérkari főnöke, Günther Blumentritt tábornok megállapítása ellenben az, hogy a hiányosságok és a vereségek ellenére a szovjetek keményen harcoltak és keleti frontot nem lehet a nyugatihoz hasonlítani.

„Az orosz csapatok magatartása már az első csatában is feltűnő különbséget mutatott a lengyelek és a nyugati szövetséges hatalmaknak a vereségükkor tanúsított viselkedéséhez képest. Az oroszok még bekerítve is a helyükön maradtak és tovább harcoltak.”⁵²

Tény, hogy a szovjet közkatonák és alacsonyabb parancsnokok kitartása meglepte a németeket. A Vörös Hadsereg katonái a gyakori pánik mellett, ami elsősorban a vezetés fejtelenségének következménye volt, a tömeges hősiesség példáit mutatták. Szokatlan volt a németek számára, hogy a keleti fronton nem került sor szervezett fegyverletételre. A Vörös Hadsereg harcoló katonái jól szerepeltek, erőteljesen rohamoztak, szívósan védekeztek, bekerítésben is harcoltak és gyakran megkíséreltek kitörni, ami nyugaton nem volt jellemző. Nagy mennyiségben alkalmaztak aknákat, jól erődítettek és álcáztak.

Fő hibájuk, hogy gyakran gépiesen kiszámíthatók voltak (pl. szinte mindig kelet felé akartak kitörni a bekerítésből). Gyenge pontjuk a mozgóharc, ami a gyenge minőségű stratégiai és taktikai irányítás mellett, elsősorban a német légi fölényből eredő hátrány következménye volt.⁵³

Mivel gyakorlatilag nem léteztek megfelelően megerősített védelmi vonalak, a gyorsan mozgó német alakulatok rövid időn belül, nagy mélységekbe törhettek be.⁵⁴ A szovjet csapatokat részenként vonták előre a nagyon messze lévő hátsó

⁵² William L. Shirer: A Harmadik Birodalom felemelkedése és bukása. Teleteacher Bt., 1996. 528.

⁵³ Viszonylag kevés szó esik arról, hogy a fölényes német győzelmek elsődleges oka a légi fölényben keresendő. A szovjet alakulatok nagy részét már felvonulás közben megsemmisítette vagy demoralizálta a korlátlan légi uralmat élvező Luftwaffe. Kiegyenlített légi tevékenység hiányában, a szovjet földi erőknek nem maradt más lehetőségük, mint beásva, elkeseredetten védekezni vagy menekülni.

⁵⁴ A Vörös Hadsereg háború előtti csoportosítása inkább arra utal, hogy a szovjet vezetők számoltak az összecsapás bekövetkeztével, de nem akkorra várták, amikor a háború kitört. Az is bizonyos, hogy nem volt még végleges, elfogadott koncepció a követendő eljárást illetően. Erre utal, hogy bár a nyugati körzetek csapatait elkezdték feltölteni és megerősíteni, de ez a folyamat még jócskán nem zárult le. A beérkezett csapatok nem támadó csoportosításban, ha-

lépcsőkből és beérkezéskor (feltéve, ha a menet során a levegőből szét nem verték őket) gyakran már nem volt kit megerősíteni és maguk is megsemmisültek.⁵⁵ Nem volt megfelelő a fegyvernemek közötti együttműködés megszervezése, gyakran megszakadt az összeköttetés és megszűnt az irányítás.⁵⁶

Az, a háború elején általánosnak tekinthető német vélemény, hogy az orosz harcokocsiktól nem kell tartani, orosz légi erő pedig nem is létezik, a nagy szovjet veszteségek mellett hadrafoghatósági problémákból fakadt.

Megtévesztők azok az óriási számok, amelyek az orosz technikát felsorolják, ugyanis a meglévő összes eszközt számba veszik, de nem tüntetik fel, hogy ebből mennyi volt bevezethető. Márpedig a vonatkozó szakirodalom üzemképtelen szovjet harceszközökről is jócskán szolgáltat adatokat. A rendeltetésszerűen nem használható eszközök viszont nem, vagy csak korlátozottan számíthatóak a harcoló erők állományába.

Az ellenfél lebecsülése nemcsak a nyilatkozatokban, hanem tettekben, kiadott intézkedésekben is jelentkezett. Ezek közé tartozott Hitler 1941. szeptember végén kiadott utasítása arra vonatkozóan, hogy 40 gyalogos hadosztály leszerelését elő kell készíteni.

1941 októberére a németek olyan sok foglyot ejtettek, és annyi felszerelést zsákmányoltak, vagy semmisítettek meg, hogy a német vezetők többsége, köztük Hitler – és tegyük hozzá jó néhány európai vezető is – úgy gondolta, hogy a Vörös Hadsereg ereje végén jár.⁵⁷ A németek szövetségesei mellett a Vörös Hadsereg heteken belül történő összeomlását jósolta az amerikai vezérkar is.⁵⁸

Bár a Vörös Hadsereg vezetési rendszere a háború kezdetén felbomlott, és a parancsnokok jelentős része nem vált be, minden pánik és veszteség ellenére, a hadsereg többsége a közvetlen parancsnokok vezetése alatt keményen harcolt.⁵⁹ Erre utal, hogy a Wehrmacht is, bár a Vörös Hadseregnél nagyságrendekkel alacsonyabb, de korábban soha nem látott veszteségeket szenvedett el.

---

nem pihenő táborokban voltak. Kizárólagos támadó vagy védő csoportosítás egyébként sem létezik. Egy csapat összpontosításából többféle tevékenység is kivitelezhető. Hogy mit, azt elsősorban a vezetés szándéka dönti el. Lehet védelemre felkészülni körletből, védelembé átmenni támadásból, de lehet támadásba átmenni kiépített védelemből is.

⁵⁵ Günther Blumentritt: Moszkva. S. Freiden–W. Richardson: Végzetes döntések. Kossuth Kiadó, Budapest, 1998. 61.

⁵⁶ Günther Blumentritt: Moszkva. S. Freiden–W. Richardson: Végzetes döntések. Kossuth Kiadó, Budapest, 1998. 63:

„Nem lévén jelentősebb páncélos segítségünk, a Gyeszna mentén lévő lövészárkokban harcoltunk, s ez sokat követelt a csapatoktól. Az oroszok erőteljesen támadtak, és időről időre sikerült áttörniük hézagos vonalainkat. Harckocsi alakulatokat kellett hívunk, hogy a károkat kijavítsuk.”

⁵⁷ Csak Vjazmánál 650 000 ezer foglyot ejtettek, 5000 ágyút és 1200 harcokocsit semmisítettek meg vagy zsákmányoltak. Egy átlagos európai hadsereg csupán ebbe a veszteségtől összeomlott volna.

⁵⁸ William L. Shirer: A Harmadik Birodalom felemelkedése és bukása. Teleteacher Bt., 1996. 528.

⁵⁹ Von Rundstedt Bugyonijról nagyon rossz véleménnyel volt. (Nagy bajusz, kicsi agy.)

A háború előrehaladtával a szovjet oldalon csökkent a zűrzavar és erősödött az ellenállás. A német tábornokok kénytelenek voltak megállapítani, hogy ellenfelüknek vannak pozitív tulajdonságai is. Guderian szerint a szovjet katonák elszántan harcoltak, és ügyesek voltak az erdei és az éjszakai harcban.⁶⁰ A német parancsnok jelentései már 1941 júliusában komoly harcokról és kétségbeesett orosz ellenállásról szóltak.

Franz Halder tábornok 1941. augusztus 11-én, a naplójába ezt írta: „Egyre világosabbá válik, hogy nemcsak gazdasági szállítási szférában becsültük alá az orosz kolosszus erejét, hanem mindenekelőtt katonai téren. Kezdetben, úgy 200 ellenséges hadosztállal számoltunk, de mostanára már 300-at azonosítottunk.”⁶¹

A moszkvai csata kezdetén érzékelhető volt hogy az ellenállás erősödik, az összecsapások egyre keményebbé váltak. A szovjetek tanultak a vereségekből, lecserélték az alkalmatlan parancsnokokat, új csapatokat szerveztek, új haditechnika kezdett feltűnni az arcvonalakon.

Német állítások szerint kizárólag a sár és a tél akadályozta meg Moszkva elfoglalását. Ennek ellentmond, hogy a németek már október 20-án alig 70 kilométerre voltak Moszkvától, és nincs akkora sár, ami egy ilyen rövid előnyomulást önmagában megakadályozhatott volna.⁶²

Von Bock tábornok a közép-hadseregcsoport parancsnoka 1941. november 22-én még, arról tájékoztatja Haldert, hogy „*azt hiszi minden elérhető*”, de november 30-án a marne-i csatával példálózott (mindent az dönt el, hogy ki tudja bevetni az „utolsó” zászlóalját).

1941. december 5-én von Bocknak „elfogytak” a zászlóaljai. Bár a 258. gyalogos hadosztály felderítő zászlóalja elérte Moszkva külvárosait, de a szovjetek rövid időn belül visszaszorították.

December 6-án Zsukov 100 hadosztályának a támadása következett, ami véget vetett a Moszkva elfoglalására szőtt terveknek.⁶³

b. A Vörös Hadsereg a háború további szakaszaiban

Mint látható a különböző német vezetők másféleképpen ítélték meg ellenségüket, de abban mindannyian egyetértettek, hogy gyors, fölényes győzelmet aratnak. Kelet-Európa államai hasonló véleményen voltak, és versenyeztek a háborúban való részvétel jogáért, vélhetően azért, hogy a győzelem utáni osztzkodásban részt vehessenek. Az 1941. évi téli csatákat csak afféle kis kisiklásnak tekintették.

A pozitív várakozásokban a német katona fegyelmezettsége és szívóssága is szerepet játszott, melynek eredményeképpen a front kitartott. Ekkor még hitték,

⁶⁰ Anthony Beevor: Sztálingrád. A keleti front fordulópontja, 1942–1943. Aquila kiadó, 2000. 49.

⁶¹ William L. Shirer: A Harmadik Birodalom felemelkedése és bukása. Teleteacher Bt., 1996. 528.

⁶² William L. Shirer: A Harmadik Birodalom felemelkedése és bukása. Teleteacher Bt., 1996. 531.

⁶³ William L. Shirer: A Harmadik Birodalom felemelkedése és bukása. Teleteacher Bt., 1996. 533.

hogyan a Vörös Hadsereg csak télen képes harcolni és nyáron a német haderő továbbra is verhetetlen. A veszteségeket és a kudarccokat a télnek tulajdonították, az áldozatokat a hidegnek, és várták a tavaszt, hogy reményeik szerint megismételjék 1941 nyarát.

Hitler 1942. január 30-án a berlini Sportszarnokban a következőket mondta: „*De azt nyugodtan állíthatom Önöknek, hogy ott, az első vonalban a katonák nem veszítették el azt az érzést, hogy toronymagasan az oroszok fölött állnak. Őket az oroszokkal összehasonlítani sértés lenne....*”⁶⁴

A 1942 évi, tavaszi német sikerek, a déli fronton bekövetkező nyári támadás sikere alapján úgy tűnt, hogy mégis visszatért 1941 nyara.

A Vörös Hadsereg visszavonulása és a német előnyomulás az optimizmust erősítette. „*Az oroszokkal végeztek*” – mondta Hitler. Hazugnak nevezte azokat a jelentéseket, amelyek szerint a Vörös Hadsereg Sztálingrád térségében képes bevetni egymillió kétszázötvenezer, a Kaukázusban pedig további 500 000 katonát. Azt is hihetetlennek tartotta, hogy a szovjetek havonta 1200 harcokcsit tudnak hadrendbe állítani. „*az ellenség lehetőségeinek ignorálása szinte már komikus méreteket öltött.*” – írta Halder a naplójába 1942 nyarán.⁶⁵

Az 1942 végén végrehajtott Uránusz hadművelet végrehajtása és a német erők bekerítése Sztálingrádnál, valamint a Vörös Hadsereg téli offenzívája, átmenetileg megingatta a németek önbizalmát.

A téli hadjárat vége és Harkov sikeres visszafoglalása 1943 elején meghozta a győzelem elérhetőségére vonatkozó német reményeket is. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint a Citadella hadművelet kidolgozása és végrehajtása. A tény, hogy a német hadvezetés, a sztálingrádi vereség és az 1942–43 évi téli hadjárat után komolyan gondolta, hogy 1943 nyarán a kurszki kiszögellésben bekerítheti és megsemmisítheti a Vörös Hadsereg legjobb egységeit, önmagáért beszél.

1943-ra a Vörös Hadsereg sokat fejlődött, és lényegében képessé vált eredeti doktrínája szerint harcolni. A szovjet stratégiai vezetés Sztálingrád után gyakran okozott meglepetést a németeknek és az alakulatok is szakszerűbben harcoltak.

„*A háború folyamán a szovjet felső vezetés egyre inkább felnőtt feladatához*”⁶⁶ A szovjet parancsnokok és törzsek, a német tábornokok szerint is, gyorsan tanultak a korábbi vereségekből, és 1943-ra képessé váltak a csapatok szakszerű vezetésére.

Sok német tábornok, így Hans Friessner is, úgy gondolták, hogy a Vörös Hadsereg plagizálta a német harcászati elveket, ami annyiban igaz lehet, hogy a harcoló felek általában tanulnak egymástól. A hasonlóság azért sem lehet meglepő, mert a két hadsereg a Weimari Köztársaság éveiben, tíz éven keresztül szorosan együttműködött, és vélhetően sok katonai kérdésben jutottak azonos

⁶⁴ Hitler háborús beszédei. Rubicon-melléklet, 1995/3. 1.

⁶⁵ Guido Knopp: Sztálingrád. M-érték Kiadó Kft., Budapest, 2003. 24.

⁶⁶ Hans Friessner: Árulások, veszített csaták. CO-NEXUS Print-teR, Budapest, 256.

következtetésekre. Továbbá természetes, hogy egy háború során a harcoló felek hatással vannak egymás harceljárásaira, ezért a Vörös Hadseregben is hasznosították az előző harcok tapasztalatait, ahogyan a németek is ezt tették.

A németek szerint 1943-ra a szovjet-vezetés már kiválóan hajtotta végre a bonyolult katonai manővereket, de harcászati és hadműveleti szinten gyakorta lassú volt és nem használta ki a túlerejéből adódó lehetőségeket. Érzékeny volt a meglepetésre a helyi jellegű ellentámadásokra, amit a németek a túlságosan központosított vezetésnek tulajdonítottak.

Mint a világ minden hadseregében, a szovjet csapatok is különböző harcértékűek voltak. Elsősorban itt is a parancsnok személye határozta meg a csapat arculatát. Tény hogy a németek összehasonlíthatatlanul jobb katonáállománnyal dolgozhattak, de a Vörös Hadsereg is kinevelte, illetve a GULAG-ról visszahozta még életben maradt, alkalmas parancsnokait, végül megszervezte a gárdának nevezett elitalakulatait.

A szovjet katonáról az ellenfelei hagyományosan jó véleménnyel voltak. Kintartóan bátran harcolt, jól bírta a nélkülözést és a megpróbáltatásokat. A harcfelegyet sokáig drákói rendszabályokkal, záró osztagokkal és gyakori halálos ítéletekkel tartották fent.⁶⁷ Megfigyelték a veszteségek iránti közömbösséget, az emberi élet semmibe vételét. (Azonban nem szabad figyelmen kívül hagynunk, azoknak a mozgósítási szakembereknek a véleményét, akik szakmailag megalapozott számításaik alapján a Vörös Hadsereg háborús veszteségeit lényegesen kisebbre becsülik a napjainkban leginkább elfogadottaknál.)

A németek szerint, főleg a háború kezdetén, gépesített harcban a szovjet katonája jobban félt, mint a német. A háború elején gyakori jelenség volt, hogy páncélostámadás esetén az orosz gyalogság megfutott vagy megadta magát, ami 1942 közepétől kevésbé, 1943 után pedig szinte soha nem fordult elő.

Különösen jól harcoltak gerillaharcban és nehezen belátható terepen. Kisebb kötelékekben kiváló eredményeket értek el. Ügyesek voltak a téli hadviselésben, ami földrajzi adottságaikból is következett, és harceljárásaikat a finn háborúban tökéletesítették. „Az orosz támadások télen erősek, tehát az elreteszélések és ellentámadások végrehajtásánál erős tartalékok és ezen belül sícsapatok szükségesek.”⁶⁸

Nagy figyelmet fordítottak (és zászlóalj kötelékig jól begyakorolták) a rejtett gyülekezésre, a beszivárgásra, a pánikkeltésre, amit 1942-ben már tömegesen alkalmaztak. A szovjet csapatok színvonalának emelkedését bizonyítja, hogy ekkora már az éjszakai harc, a mozgásra való törekvés, míg védelemben, a merev védelem helyett, az ellentámadások alkalmazása vált uralkodóvá.⁶⁹

⁶⁷ 1942-ben Sztálingrádnál több mint 13 000 embert ítéltek halálra, és a többségüket ki is végezték.

⁶⁸ Hajba Géza: Sícsapatok. Magyar Katonai Szemle 1943/9. 495.

⁶⁹ Homonnay Károly: Orosz nézetek a téli harcról. Magyar Katonai Szemle, 1943/9. 494.

A szovjet doktrínában uralkodó szerepet játszó harckocsi csapatok hadműveleti alkalmazása és harcászata folyamatosan változott. Az alkalmazott páncélos technika fejlődésével párhuzamosan megváltoztak az alkalmazás feltételei is. 1941-ben megindulási körleteiket gyakran az ellenség tüzérségének hatótávolságán belül jelölték ki. Emiatt gyakran már a támadás megindulása előtt veszteségeik voltak. Alkalmas rádiók hiányában a harckocsik támadását nem lehetett vezetni, és nem lehetett együttműködést szervezni a gyalogsággal, ami gyakran a támadás kudarcához vezetett. A harckocsik a páncéltörő állások előtt visszafordultak, és nem támadtak tovább. Tüzérségi tűznél a támadó harckocsi alakzatok sokszor felbomlottak, és teljes zavar alakult ki. A későbbiek során ez megváltozott, az orosz alkalmazási elvek kifinomultabbak és a harcfegyelem szilárdabb lett.

A háború második felében nagy harckocsi összpontosítások létrehozására és a harckocsik tömeges alkalmazására törekedtek. 1942 tavaszán a harckocsi-hadtest szervezetre tértek át, amelyben ekkor még keveredtek a közepes és a könnyű harckocsik.⁷⁰ Ugyanezen évben megkezdték a 2-3 hadtestből álló harckocsi hadseregek szervezését. A háború végén már hat harckocsi hadsereg harcolt, amelyeket a döntő irányokban a harcoló frontok megerősítésére és a támadó csoportok csapásának fokozására, a frontáttörések hadműveleti sikerre történő fejlesztésére vetettek be.⁷¹

A harckocsizó erők folyamatosan erősödtek, és teljesen gépesítetté fejlesztették őket. (állományukba csak gépesített, vagy gyorsan mozgó kötelékek tartozhattak) 1943 nyarától, a harckocsi csapatok többlépcsős harcrendben támadtak, rohamlövegek támogatásával. Az első lépcsőben T-34-es, a másodikban könnyű harckocsikat (T-60, T-70) vetettek be.⁷² A következő évben kivonták a könnyű harckocsikat és T-34-es típusokkal, helyettesítették őket.⁷³

1944-re, önálló harckocsi dandárokat és ezredeket, valamint nehéz harckocsikkal felszerelt áttörő nehéz-harckocsi ezredeket szerveztek, amelyeket elsősorban a főirányban támadó gyalogság megerősítésére alkalmaztak.

Támadásban a harckocsikat gépesített gyalogsággal, vagy a harckocsikra felkapaszkodott ún. harckocsi deszanttal, tüzérséggel és rohamtüzérséggel támogatták. A harckocsik egy része az áttörést támogatta, míg a harckocsi hadseregek és

⁷⁰ Állományuk 1942 őszén 3 harckocsi és 1 gépkocsizó lövészdandár volt (8000 katona és 168 harckocsi): Kuti György: Páncélosok korunk háborúiban. Zrínyi Katonai Kiadó, 1987. 83.

⁷¹ „Egy teljesen feltöltött harckocsi hadseregnek a háború végén mintegy 50 000 katonája, 900-nál több harckocsija és rohamlövege, 800–850 lövege és aknavetője, valamint kb. 5000 különböző gépkocsija volt.”: Kuti György: Páncélosok korunk háborúiban. Zrínyi Katonai Kiadó, 1987. 84.

⁷² A szovjet rohamlöveg-alakulatokat mind technikájukat, mind szervezetüket tekintve 1942-től kezdődően, már a háború során hozták létre.

⁷³ 1943 végén a harckocsi hadtest 11 000 katonát, 209 T-34 harckocsit, 49 rohamlöveget, 152 löveget és aknavetőt számlált, a gépesített hadtest 16 369 katonát, 197 harckocsit (176 T-34, 21 T-70), 49 rohamlöveget, 252 löveget és aknavetőt jelentett: Gosztonyi Péter: A Vörös Hadsereg. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1993. 187.

hadtestek, az áttörést kihasználva, nagy tömegben törtek be az ellenség harcrendjének mélységébe. A tömeges harckocsi csapás szétverte, szétzilálta, megbénította a vezetést és a tartalékokat, harcképtelenné téve az ellenséges hadsereget.

Védelemben a harckocsikat álló, többnyire beásott tűzfészekként, ellenlökéseknél csapásmérő erőként, vagy a gyalogság támogatására vetették be.

1943-ban a kurszki csata során a szovjet gyalogság már szilárdan megvetette a lábát a tömeges harckocsi támadással szemben is. Mélyen lépcsőzött, műszakilag megerősített, aknamezőkkel és tüzérséggel támogatott védőrendszert építettek fel megoldva német páncélos támadás elhárításának problémáját. Jól álcázott páncélelhárító körleteket hoztak létre, amelyekben többnyire és nagy számban 76 mm-es ágyúkat, 45 mm-es (később 57 és 85 mm-es) páncéltörő ágyúkat és páncéltörő nehézpuskákat helyeztek el. A német nehéz harckocsik elleni harcba bevonták a tábori tüzérség 122 és 152 mm-es lövegeit is.

A betöréseket ellentámadásokkal igyekeztek felszámolni, a támpontok bekerítésben is harcoltak. Bár az ellencsapások végrehajtásában a németek szerint nehézkesnek bizonyultak, a szükséges visszavonulásokat ellenfeleik szerint is ügyesen hajtották végre.

Támadásban az egymást követő mély hadműveletek elveit alkalmazták. Mindig a leggyengébb frontszakaszokon, gyakran a németek szövetségeseinek arcvonalán támadtak. A támadásokat harckocsi kötelékek vezették, a szorosan felzárkózott gépesített gyalogság kíséretében.

A szovjet csapatok, a megfigyelések szerint, támadásban hajlamosak voltak a megállásra, a beásásra. Lehetőség szerint inkább igyekeztek megkerülni az erősen védekező ellenséget és a megerősített pontokat és ezek felszámolását a lassabban mozgó gyalogságra, hagyták. Kijutva a szabad terepre gyors előretöréssel számolták fel a mélységben lévő támaszpontokat. E harc eljárás kifinomult vezetést és taktikát igényel, ami ellentmond az egyszerű tömegtámadásokról szóló sommás megállapításoknak.

Jellemző volt a tüzérség és a légierő nagyarányú alkalmazása. A légierő a földi csapatok támogatására volt kialakítva (vadász és csatarepülők, zuhanóbombázók). Támadásaival, mintegy 100–150 kilométer mélységig mért légicsapásokat a támadó erők előtt.

Az 1944-ben végrehajtott Bagration hadművelet, már minden szempontból „kielégítette” a legmagasabb német szakmai igényeket is, mivel igazi Blitzkrieg volt, csak a Vörös Hadsereg előadásában.

A szovjet felszerelés és fegyverzet erős a célnak megfelelő volt. Ellenfeleik pozitív véleményét mi sem támasztja alá jobban, mint az, hogy maguk is tömegesen használták őket. A szovjet harckocsik erős fegyverzetűek, jó páncélvédtéségűek és jó terepjáró képességűek voltak. Fő gyengéjük a kezelőszemélyzetek gyenge kiképzése (a finn háborúban még nem így volt), és a rádiók hiánya volt.

A kiképzés a harci tapasztalatok megszerzésével sokat fejlődött, de a híradás területén, a háború végére sem sikerült elérni, hogy minden harckocsijukban rádió legyen beépítve.

A háború német katonai vezetői, úgy vélték mindvégig fölényben voltak, kiképzés és harci szellem terén felülmúlták a szovjeteket. Szerintük a szovjet erők sikerei a német fegyverkezés összeomlásának, köszönhető. Hasonlóan vélekedett a korabeli magyar vezetés is. Szerintük az orosz támadó szellem még 1943-ban is a propaganda és a fenyegetés eredménye volt. Hans Friessner nem így látja, fenntartásai ellenére elismeri az orosz katona erőnyeit.

Összegzés

Összességében Vörös Hadsereg teljesítményét, egykori ellenfeleik, a kortársak és a mai elemzők eléggé ellentmondásosan ítélik meg, és valószínűleg az is volt. Soraiban megtalálhatjuk a legmodernebb technikát és az egykori cári birodalom örökségét, ott láthatjuk a huszadik századot és a középkorból megmaradt szokásokat.

Mint minden szervezet, a Vörös Hadsereg is folyamatosan fejlődött, és közben meg kellett küzdenie saját belső gyengeségeivel (eltérő fejlettség, sokféle nép, nyelv kultúra). Tény, hogy a hatalmas birodalom sokféle népességből sorozott katonái eltérő teljesítményt nyújtottak.

Szervezetébe, kiképzésébe, belső viszonyai kialakításába, arculatának meghatározásába a részletekben menően közvetlenül beavatkozott a politika, ami elsősorban a harci teljesítmény hullámvázásaiban fejeződött ki.

A Vörös Hadsereg katonáinak viselkedését a fentiekén túl befolyásolták (erről se feledkezzünk meg) a németek és szövetségeseik által velük szemben elkövetett atrocitások. Az ebből fakadó bosszúvágyat ráadásul 1944 végéig, a hivatalos politika is szította. Talán ezek az okok vezethettek oda, hogy a Vörös Hadsereg katonái, vagy legalábbis egy jelentős részük mély és korántsem mindig pozitív nyomot hagytak egykori ellenségeikben és az általuk megszállt területek lakosságában.⁷⁴

A történetek ellenére mégsem lehet egy hadsereget csak egyféle szempontból értékelni. Az erőszak, a foglyok legyilkolása mellett ott van a kiválóan végrehaj-

---

⁷⁴ Hasso Manteuffel tábornok: Az orosz hadsereg előnyomulását nem lehet elképzelni. A tankok mögött többnyire lovasokból álló hatalmas horda hömpölyög. A katonák hátán zsák száraz kenyérral és nyers zöldséggel, amelyet a menet során a fálvakban és a földeken szedtek össze. Az oroszok hozzá vannak szokva, hogy rossz utakon akár három hétig is meneteljenek. Nem lehet megállítani őket oly módon, mint egy rendes hadsereget az összeköttetés elvágásával, mert kiderül, hogy nincs mit elvágni.

tott hadműveletek sokasága és a katonák hősiességének jó néhány példája is.⁷⁵

Kezdetben ez a haderő képzettségben, bátorságban gyenge és valóban rosszul vezetett volt, ennek ellenére a tömeges egyéni hősiesség példáit produkálta. A későbbiek során parancsnokai és katonái megtanultak harcolni. Ha nem szorította őket a felső vezetés, valamint kellő szabadságot kaptak elgondolásaik kivitelezéséhez, kitűnően oldották meg feladataikat és jól küzdöttek.

Úgy gondoljuk, hogy 1943 végétől ellenségeik fensőbbiség érzete a múltbéli sikereikből fakadt. A háború végére, 1945-re a Vörös Hadsereg – ha látszatra nem is minden tekintetben –, de képesség vonatkozásában, mindenképpen modern haderővé vált.

További felhasznált irodalom:

1. Diószegi István: A Szovjetunió külpolitikája. Rubicon, 1999/3.
2. Nagybacsoni Nagy Vilmos: Végzetes esztendő. Gondolat Kiadó, Budapest, 1986.

---

⁷⁵ Az erőszakos cselekedeteket a megszálló hadseregek, elsősorban a németek Szovjetunióban elkövetett rémtettei is gerjesztették. A német hadsereg nem menthető fel a szovjet hadifoglyok tömeges halálának és a szovjet területen elkövetett vérengzések felelőssége alól. (Erre ma komoly törekvések vannak.)

Akkor sem lenne felmenthető, ha nem lettek volna kivégzések! De voltak! A háború végén alig volt katona a Vörös Hadseregben, akinek nem volt törleszteniivalója az ellenséggel szemben. (A szerzők.)